

SUITDER

SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Sayı/Issue	62-Aralık 2024/ 62-December 2024
Makale Bilgisi/ Article Info	Araştırma Makalesi/ Research Article
Başvuru Tarihi/ Submitted Date:	9 Temmuz 2024
Kabul Tarihi/ Accepted Date:	12 Eylül 2024
Atıf/Citation:	Koçak, M. E. (2024). Timurlularda Bahçe Kültürü: Semerkant Örneği (1370-1405). <i>Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi</i> . 453-462
DOI:	10.35237/suitder.1513445
Benzerlik / Similarity: %	%2

Timurlularda Bahçe Kültürü: Semerkant Örneği (1370-1405)*

Garden Culture in the Timurids: The Case of Samarkand (1370-1405)

Muhammed Emin KOÇAK**

Öz

Kurucusu Emîr Timur'un adıyla anılan Timurlular Devleti'nde (1370-1507) hükümdarlar, hâkimiyeti altına aldıkları şehirleri imar etmiş, sosyal ve dinî yapılar meydana getirerek Timurlu şehirlerinin sosyokültürel ve sosyoekonomik gelişimlerine katkıda bulunmuşlardır. Emîr Timur, başkent olarak Semerkant'ı seçmiş ve hayatının çoğunu seferlerde geçirmesine rağmen başkentini döneminin ticari, sanatsal ve bilimsel anlamda bir cazibe merkezi hâline getirmiştir. O, Semerkant'ta cami, medrese, saray ve türbe gibi gösterişli yapılar yaptırmasının yanı sıra şehrin dışında birden fazla bahçe de yaptırmıştır. Çalışmanın ana problemi bahçelerin neden inşa edildiği, kullanım alanları ve içerisinde ne tür yapılar barındırdığı sorusudur. Bu doğrultuda Emîr Timur döneminde yapılan bahçelerin hükümdar ve hanedan üyelerinin yaşam alanı oldukları ortaya konulmuştur. Çalışmada sadece Semerkant'ta Emîr Timur tarafından yaptırılan bahçeler, kaynaklar ve araştırma eserler çerçevesinde incelenmiştir. Daha sonra bahçelerin muhtelif kullanım alanlarından bahsedilerek devlet adamları, elçiler ve halkın da çeşitli zamanlarda bahçelerde bulunduğu açıklanmıştır. Ayrıca söz konusu dönemde meydana getirilen bahçelerin içeriğinin dikkat çekici bir şekilde tasarlandığı ve bahçelerin Timurlu toplumunun bir sosyalleşme alanı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mâverâünnehir, Timurlular, Timur'un Bahçeleri, Bağ-ı Şimal, Bağ-ı Çınar.

Abstract

In the Timurid State (1370-1507), which named after its founder Amir Timur, the rulers contributed to the socio-cultural and socio-economic development of the Timurid cities by creating social and religious structures that built the cities they dominated. Amir Timur chose Samarkand as his capital and although he spent most of his life in campaigns, he made Samarkand a center of attraction in the commercial, artistic and scientific sense of his time. In addition to building ostentatious structures such as mosques, madrasahs, palaces and tombs in Samarkand, Emir Timur also built more than one garden

* Bu çalışma Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi tarafından 27-28 Mayıs 2021 tarihinde düzenlenen Geçmişten Günümüze İslâm Şehirciliğinin Tezahürleri III adlı sempozyumda sunulan ve basılmayan bildirinin yeniden düzenlenmiş halidir.

** Dr., Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: emin.kocak0@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7536-7956.

outside the city. The main problem of the study is the question of why the gardens were built, their usage areas and what kind of structures they contain. In this direction, it was seen that the gardens built during the reign of Amir Timur were the living spaces of the rulers and dynasty members. In the study, only the gardens built by Amir Timur in Samarkand were examined by using main sources. Later, various uses of the gardens were mentioned and it was revealed that statesmen, ambassadors and people were also in the gardens at miscellaneous times. In addition, it was concluded that the content of the gardens created during the reign of Emîr Timur was designed in a remarkable way and that the gardens were a socialization area of the Timurid society.

Keywords: Transoxania, Timurids, Gardens of Timur, Bagh-i Shimal, Bagh-i Chanar.

GİRİŞ

Semerkant, Ceyhun Nehri'nin kuzey ve doğusunda yer alan Mâverâünnehir coğrafyasında bulunmaktadır. İslâm coğrafyacıları Ceyhun (Amuderya) ve Seyhun (Siriderya) nehirleri arasında kalan bölgeye *nehirin öte tarafı* anlamına gelen Mâverâünnehir ismini vermişlerdir. Semerkant'ın batı kısmında Buhara, doğusunda Üsrûşene, kuzey ve kuzeydoğusunda Şâs (Taşkent) ve İsbîcâb, güneyinde ise Keş (Kiş) ve Nesef (Nahşeb) şehirleri yer almaktadır (Şeşen, 2001, s. 2; Bosworth, 1986, s. 852; Schaeder-Bosworth, 1995, s. 1031; Strange, 2010, s. 463; Aydınli, 2011, s. 54-55; Yörükân, 2013, s. 78-84). 2500 yıllık geçmişe sahip bir Türk şehri olan Semerkant, Zerefşân Nehri'nin güney kısmında kurulmuştur ve zamanımıza kadar ulaşan kalıntılara Efrâsiyâb adı verilmektedir. Şehrin MÖ 535 yılında Cyrus tarafından kurulduğu, Büyük İskender zamanında "Maracanda", Çin kaynaklarında ise "Sa-mo-kian", "K'ang" ve "Si-wan-kin" olarak ifade edildiği görülmüştür. (Bunbury, 1987, s. 135; Aydınli, 2011, s. 88-97; Çeşmeli, 2002, s. 58-59; *Han Hanedanı Tarihinde Batı Bölgeleri*, 2012, s. 15; Golden, 2011, s. 20; *Çin Kaynaklarında Türkler*, 2015, s. 51; Mau-Tsai, 2019, s. 82). Semerkant isminin kökeni ve ilk kullanımı hakkında çeşitli görüşler olsa da şehrin isminin Himyerîlerin (MÖ 115- MS 535) hükümdarlarından Şemir b. Yer'îş'den geldiği düşünülmektedir (Aydınli, 2011, s. 89-90; Alyılmaz, 2002, s. 307). Büyük Türk müellifi Kâşgarlı Mahmud ise *Divanü Lûgati't Türk* adlı eserinde Semerkant için "Semiz Kent" (büyük/zengin şehir) ifadelerini kullanmıştır (Kâşgarlı Mahmud, 1985, s. 150).

1. Timurlular Dönemine Kadar Türklerde Bahçe Kültürüne Dair Genel Bir Değerlendirme

Timurlulardan önce Türklerde nasıl bir bahçe kültürünün olduğunun genel bir şekilde ifade edilmesi konuya bütüncül olarak bakma açısından önem arz etmektedir. Bahçe kelimesinin kökeni Farsça "bahçe" kelimesinden gelmekte olup anlamı "küçük bağ"dır. Bahçeciliğin en eski örneklerinin Mezopotamya, Mısır ve İran coğrafyalarında görüldüğü ifade edilmektedir. Kadim bir millet olan Türkler de bahçeciliğe ilgi duymuş ve Türk bahçeleri dönemin coğrafyası, iklim koşulları, sosyal ve kültürel şartlarına bağlı olarak meydana gelmiştir (Evyapan, 1991, s. 477-478; Tazebay- Akpınar, 2010, s. 245). IX. yüzyıl Arap seyyahı Temim İbn Bahr, 821 yılı civarında Uygurların başkenti Ordu Balık'a yaptığı seyahatte şehrin etrafında ekili toprakların olduğunu ve gelişmiş bir tarımsal üretimin varlığını ifade etmiş (Minorsky, 1948, s. 283; Taşağıl, 2020, s. 20-22), benzer şekilde Çin elçisi Wang Yen-Te de Uygurların Doğu Türkistan'da meyve bahçelerinin olduğunu aktarmıştır (İzgi, 1989, s. 57).

Türklerin Müslüman olması ve yerleşik hayata geçmesiyle beraber bahçecilik faaliyetlerinde artış görülmüştür ki Türkistan'da Türk Hakanlığı (Karahanlı) hükümdarı Şemsü'l Melik Han'ın (ö.1079) Buhara'da Şemsâbâd adında bir şehir kurup şehrin içerisinde büyük miktarda para harcayarak saray, havuz, meyve ve sebze ağaçlarının bulunduğu bahçeler yaptırdığı bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde Semerkant ve Buhara gibi şehirlerdeki bahçelerin içerisinde selvi ağaçlarından yontularak yapılan vahşi hayvan heykellerinin süs olarak kullanıldığı aktarılmıştır (Esin, 1968, s. 171-172; Yazıcı, 1992, s. 85; en-Narşahî, 2013, s. 43; Kayhan, 2016, s. 42).

Gazneliler (963-1186) Dönemi'nde Gazne, Belh, Nişabur ve Herat gibi büyük şehirlerde bahçeler kurulduğu görülmekte olup Sultan Mahmud'un (ö.1030) Gazne'de birçok saray ve Bağ-ı Mahmûdî gibi

bahçeler yaptırdığı ifade edilmiştir. Sultan Mesud (ö.1041) ise Herat'ta Bağ-ı Adnanî köşkünde havuz ve bahçeler yaptırmış, burada içkili ve müzikli eğlenceler düzenlemiştir. Köşkün içinde bulunan evin duvarlarına baştan aşağı kadınlı erkekli resimler çizdirerek bahçelerin içine birçok ağaç diktirmiştir. Zikredilen dönemde Belh'de Bağ-ı Bozorg, Bağ-ı Firûzî ve Nişâbûr'da içerisi kıymetli halılarla döşenmiş Bağ-ı Şâdyâh'ın isimli bahçelerin yapıldığı da görülmektedir (Beyhakî 2019, s. 33,106, 244, 268, 326; Merçil, 1989, s. 93-94; Şahin, 2013, s. 444).

Selçuklular zamanında Türk bahçe kültürü büyük bir gelişim kaydetmiş ve özellikle Anadolu'da içerisinde bahçelerin yer aldığı, devlet işlerinin görüşülüp elçi kabullerinin de yapıldığı büyük ve ihtişamlı saraylar meydana getirilmiştir. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın (ö.1192), Konya'da bazı evlerin bahçelerini mermerden kadın-erkek heykelleriyle süslediği ifade edilmiştir (Kafesoğlu, 1972, s. 160; Turan, 2009, s. 400). Sultan I. Alâeddin Keykubad (ö.1237) tarafından Kayseri'nin dışında 1224-1226 arasında inşa edilen Keykûbadiye Sarayı önemlidir. Sarayın içi muhtelif çini işlemleri ve taş kabartmalarıyla süslenmiş; çadır, köşk, güller ve meyve ağaçlarıyla çevrili bahçeler ve havuzlar yapılmıştır (İbn Bîbî, 1996, s. 321-324; Aslanapa, 1964, s. 19-40; Çayırdağ, 2004, s. 242). Aynı şekilde Kayseri'de Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından 1227 civarında yaptırılan Kûbadâbâd Sarayı'nda göz alıcı bahçelerden, meyve ağaçlarından ve havuzlardan olduğundan bahsedilerek bazı Selçuklu bahçelerinde tarımsal üretim yapıldığı bilgisi aktarılmıştır (İbn Bîbî, 1996, s. 362-364; Redford, 2006, s. 294-299; Metin, 2020, s. 117). Dolayısıyla Selçuklular Dönemi'nde meydana getirilen bahçelerin birden fazla amaç için kullanıldığı ve bahçelerin genellikle bir saray etrafında konumlandırıldığı söylenebilir.

Hârizmşahlar Dönemi'nde de Kazvin, Merv, Belh, Buhara ve Semerkant gibi büyük şehirlerde içerisi ağaçlar ve güllerle dolu bahçelerin yapıldığı görülmektedir ki halkın bazen söz konusu bahçelerde şenlikler düzenleyerek eğlendikleri ve bahçelerden istifade ettikleri görülmektedir (Abûl-Farac, 1987, s. 512; Cüveynî, 2013, s. 147, 152-154; Kafesoğlu, 1984, s. 186; Dursun, 2015, s. 25; Ülkütaşır, 1966, s. 622). Bu bağlamda, Timurlular Dönemi'ne kadar Türklerde içerisinde meyve ağaçları, gül bahçeleri, havuzlar, saraylar, muhtelif taş veya ağaçlardan faydalanılarak süslenen, zengin iç dekorasyona sahip ve genellikle şehirlerin dışında konumlanan bir Türk bahçe kültürünün olduğu ortadadır.

2. Emîr Timur Dönemi'nde (1370-1405) Başkent Semerkant'a Genel Bir Bakış

Timurlu hanedanının kurucusu olan Emîr Timur (1336-1405)'un başkent olarak seçtiği Semerkant'ın gelişimine ve şehirde yaşanan dönüşüme dair genel bir değerlendirme, söz konusu dönemde inşa edilen bahçelerin hangi şartlarda ve ne amaçla meydana getirildiğini anlama noktasında önemlidir. Hükümdar, 1370 yılında iktidarı ele geçirdiğinde yaptığı ilk iş Semerkant'ın huzur ve asayişini sağlamak olmuştur. Kaynaklar onun, Semerkant'ta köşk, saray ve altın işlemleri binalar yaptırdığından bahsederek söz konusu imar faaliyetleri neticesinde "Semerkant'ın dünya şehirlerinin arasında yerini aldığından ve şöhretinin tüm dünyaya yayıldığından" bahseder (Yezdî, 2013, s. 99; Şâmî 1987, s. 73). Emîr Timur'un bu faaliyetleri sahip olduğu imparatorluk ideolojisinin bir yansımasıdır. Nitekim ona atfedilen, "Dünya iki hükümdarın sahip olabileceği kadar büyük ve değerli değildir. Tanrı nasıl bir ise Sultan da bir tane olmalıdır" ifadesi (Yüksel, 2015, s. 240) Semerkant'ı bir dünya başkenti hâline getirmeye yönelik faaliyetlerinin altında yatan en önemli etkidir.

Bu minvalde Emîr Timur'un Semerkant'ta eşi Saray Mülk Hanım¹ adına 1399 yılında inşa ettirdiği büyük Bîbî Hanım Cami (Gıyâseddin Ali-i Yezdî, 1379, s. 186-188; Golombek- Wilber, 1988, s. 256; Paskaleva, 2012, s. 81-98; Yakubovskiy, 2018, s. 40), hapishane görevi görüp imparatorluk hazinesinin korunduğu yer olan Gök (Kök) Saray (Bâbü, 1970, s. 56; Aka, 2005, s. 11) ve 1399 yılında inşasına başlanarak 1405'e kadar devam eden içerisinde medrese, hankâh ve türbelerin olduğu Gûr-ı Emîr (Yezdî, 2013, s. 436; Golombek-Wilber, 1988, s. 260-263; Clavijo, 1993, s. 169; Merefat, 1992, s. 35-38), Semerkant'ta Timurlu yapılarının önde gelen örneklerindedir. Söz konusu zamanda Hz.

¹ Cengiz Han soyundan olan Saray Mülk Hanım, Emîr Timur'un haremde baş hatundur (Koçak, 2020, s. 26).

Peygamber'in amcasının oğlu Kusem b. Abbas'ın (ö.676) türbesinin bulunduğu Şah-ı Zinde yapılarının içerisine Timurlu hanedanının erkek ve kadın üyeleri tarafından birçok türbe yaptırılmıştır (Beksaç, 2010, s. 267-269).

Zikredilen dönemde Semerkant'ta çarşı, sulama kanalları ve birçok dükkân da yapılmıştır. Şehirdeki bu imar faaliyetleri dönemin esirlerinin ve elçilerin de ilgisini çekmiştir. Johannes Schiltberger, "Semerkant'ın büyük ve ihtişamlı bir şehir olduğundan" bahsetmiştir (Schiltberger, 1997, s. 115). 1404 yılında Emîr Timur'la görüşen İspanyol elçisi Ruy Gonzales de Clavijo; "Semerkant'ın her tarafında bahçe ve evlerin olduğunu, hükümdarın emriyle büyük bir çarşı yapıldığını, dükkanların geniş yer kapladığını, çarşılarda zengin malların yer aldığını ve şehirde alanında yetkin birçok sanatkarların olduğunu" detaylı bir şekilde tasvir eder (Clavijo, 1993, s. 139, 171-175, 177).

Emîr Timur zamanında şehirde yapılan geniş çaplı mimari eserler, ticari faaliyetler ve ele geçirilen yerlerden getirilen onlarca alim ve zanaatkarlar sayesinde Semerkant, sosyoekonomik ve sosyokültürel anlamda büyük bir gelişim göstermiştir. Onun Semerkant'a getirdiği din adamlarının varlığı, sarayında alimleri himaye etme politikası, Abdullah et-Teftâzânî (ö.1390) ve Seyyid Şerîf el-Cürçânî (ö.1413) gibi dönemin ünlü alimlerinin huzurunda ilmî tartışmalarda bulunması (Yüksel, 2009, s. 85-95), zamanın kültürel gelişiminin ve entelektüel hayatının ulaştığı boyutu göstermesi açısından önemlidir. Hükümdar tarafından bilinçli bir şekilde meydana getirilen söz konusu tüm bu faaliyetler Semerkant'ta bir Timurlu medeniyetinin doğmasına olanak sağlamış ve zikredilen medeniyetin gelişimi diğer Timurlular tarafından devam ettirilerek yabancı araştırmacıların eserlerinde "Timurlu Rönesans'ı" (Dale, 1998, s. 43; Darling, 2007, s. 58-60; Roux, 2018, s. 54-98; Sun Kim, 2018, s. 14; Golden, 2011, s. 91) şeklinde yer almıştır.

3. Emîr Timur'un Semerkant'taki Bahçeleri

Emîr Timur, Semerkant'ta şehrin dışında yer alan birçok bahçe yaptırmıştır. Clavijo sokaklarında dolaştığı Semerkant'ı, "içinden ve dışından birçok su kanalı geçen bağ ve bahçeler ile çevirili" bir şehir şeklinde tasvir eder (Clavijo, 1993, s. 176). Barthold ise, Emîr Timur'un "Semerkant ve çevresinde yeni su kanalları yaptırdığını veya eski kanalların onarıldığını" söyler (Barthold, 2020, s. 116). Timurlu bahçelerinin düzeninin genel olarak İran bahçe geleneğinden geldiği ifade edilmiş olup ortadan dik bir şekilde birbirine keserek "çar-bâğ" (Çehâr Bağ)² olarak adlandırılan bu tarz, içerisinde su kanalı, ağaçlar ve gölgelenmiş yollar barındırır. Bahçelerin ortasında genellikle büyük çadır ve havuz bulunmaktadır (Evyapan, 1991, s. 480-481; Gronke, 1992, s. 19; Golombek, 1995, s. 137).

Her ne kadar Timurlu bahçelerinde İran etkisi yoğun bir şekilde hissedilse de Timurlular Dönemi'ne kadar Mâverâünnehir bölgesindeki Semerkant ve Buhara gibi büyük şehirlerde gelişmiş bir Türk bahçecilik anlayışının bulunduğu yukarıda ifade edilmiştir. Başta Emîr Timur olmak üzere ardılları (Subtenly, 2007, s. 130; Köksal, 2022, s. 106-121) tarafından meydana getirilen bahçelerin Timurlulardaki konargöçer³ anlayışının bir ürünü olduğu ve bahçelerin içerisinde yer alan geniş çadırların konargöçer yaşamı hatırlattığı vurgulanmıştır. Ayrıca Timurluların çoğunlukla şehirlerden ziyade meydana getirdikleri bahçelerin içerisindeki saraylarda ve çadırlarda yaşadıkları da ifade edilmiştir (Gronke, 1992, s. 19-20; O'Kane, 1993, s. 253; Alan, 2006, s. 64-65).

Golombek, zikredilen dönemde meydana getirilen her bir bahçenin hanedan kadınlarıyla bağlantılı olduğunu ve bahçelerden büyük bir kısmının hükümdarın eşleri adına yapıldığını ifade ederek bu zamanda oluşturulan bahçelerin Timurlu hanedan kadınlarıyla olan ilişkisini vurgular (Golombek, 1995, s. 142-145). Emîr Timur zamanında kurulan bahçelerin önemli bir özelliği ise olabildiğince geniş olarak tasarlanmış olmalarıdır. İbn Arabşah, bahçenin içerisinde, bir atın kaybolduğunu ve tam 6 ay sonra bulunduğu söyler (İbni Arabşah, 2012, s. 442). Bu ifade abartılı bir yaklaşım sergilese de Emîr Timur'un çağdaşı olan bir müellif tarafından bahçelerin büyüklüğünün nasıl algılandığını göstermesi bakımından önemlidir.

² Dört bahçe veya dörtlü bahçe. Çehar, Farsçada "dört" anlamındadır.

³ Timurlularda konargöçerliğe dair bk. (Tombuloğlu, 2020, s. 459-468).

3.1. Bağ-1 Behişt

Emîr Timur dönemi kaynaklarında en erken tarihli bahçe olarak geçen Bağ-1 Behişt (باغ بهشت), hükümdarın emriyle 1378 yılında Semerkant'ın batı tarafında önceden var olan on iki bahçenin birleştirilip içine bir köşk inşa edilmesiyle kurulmuştur. Emîr Timur, Bağ-1 Behişt'i aynı tarihte evlendiği eşi Tuman Ağa için yaptırmış ve hükümdar, 1399 ve 1404 yıllarında zikredilen bahçeyi ziyaret etmiştir (Yezdî, 2013, s. 122, 435; Glombek, 1995, s. 140; Bâbü, 1970, s. 71).

3.2. Bâğ-1 Şimal

Semerkant'ın kuzey tarafından bulunan Bâğ-1 Şimal'in (باغ شمال) inşaatına 1397 yılında Emîr Timur'un emriyle başlanmış ve içerisinde bir köşk yapılmıştır. Bahçenin inşaatına hükümdarın Irak, Fars, Bağdat ve Şiraz'dan Semerkant'a gönderdiği ustalar yer almış ve ustaların başında imar faaliyetleriyle ilgilen beylerin bulunduğu aktarılmıştır. Hatta Emîr Timur'un bahçenin inşaatını bizzat kontrol ettiği, burada bir bina yapıldığı, binanın sütunlarının inşasında Tebriz'den getirilen mermerlerin kullanıldığı ve duvarlarının altın suyu ve laciverte boyandığı ifade edilmiştir. İnşa faaliyetleri tamamlandığında ise burada devlet adamları ve Timurlu hanedan üyelerinin katılımıyla eğlenceler düzenlenmiştir (Yezdî, 2013, s. 270). Bağ-1 Şimal, Miranşah'ın (ö.1408) kızı Bike Sultan (Woods, 1990, s. 33-42) için inşa edilmiştir. Hükümdar, 1397 yılında oğlu Şahrüh'u (ö.1447) Horasan'a vali olarak atadığında burada büyük bir ziyafet tertiplemiştir. Emîr Timur'un 1404 yılında Bâğ-1 Şimal'e giderek eğlenceler düzenlendiği de kaynaklarda yer almıştır (Yezdî, 2013, s. 271, 436; Golombek-Wilber, 1988, s. 176). Bu ifadeler, zikredilen dönemde bahçelerin farklı coğrafyalardan getirilen ustalar sayesinde zengin ve dikkat çekici bir içeriğe sahip olduğunu gösterir. Bahçelerin sadece hükümdar ve ailesinin yaşadığı yer olmadığı, burada dönemin önde gelen devlet adamlarının katılımıyla çeşitli ziyafetlerin düzenlenmesi bahçelerin Timurlu sosyal hayatındaki önemini de göstermektedir.

3.3. Bâğ-1 Dilguşây

Bâğ-1 Dilguşây (باغ دلگشای), Semerkant'ın doğusunda bulunan Kan-1 Gil çayırılığının güneyinde 1397 yılında Emîr Timur'un aynı tarihte evlendiği eşi Tükel Hanım için yapılmıştır. Bahçenin yapımına zamanın önemli mühendisleri ve ustaları katılmıştır. Dörtgen şeklinde planlanan bahçenin her tarafının uzunluğunun 1500 karı⁴ (750m) olduğu, bahçenin kapılarının ve kulelerin çinilerle süslendiği ve içerisinde meyve ağaçlarının yer aldığı büyük bir köşk yapılmıştır. Güllerin de yoğun olarak kullanıldığı bahçenin içerisinde ipekten çadırların olduğu, Bâğ-1 Dilguşây'dan Semerkant'ın Firuze kapısına kadar bir yol yaptırılıp yolun iki tarafına kavak ağaçlarının dikildiği, bahçenin duvarlarına hükümdarın hayatından ve savaşlarından birçok kesitin resmedildiği ifade edilmiştir (Şâmî, 1987, s. 205-252; Yezdî, 2013, s. 274-275; İbni Arabşah, 2012, s. 441; Clavijo, 1993, s. 144; Bâbü, 1970, s. 70-71; Hâfız-ı Ebrû, 1395, s. 824-825; Wilber, 1979, s. 129). Hükümdar Bâğ-1 Dilguşây'a çeşitli zamanda uğrayarak vakit geçirmiştir. 1399 yılında Hindistan Seferi dönüşünde Bâğ-1 Dilguşây'da bir eğlence düzenlemiş (Gıyâseddin Ali-i Yezdî, 1379, s. 184) ve 1404 yılında Yedi Yıllık Seferi'nin dönüşünde bir müddet kalarak ziyafetler vermiştir (Yezdî, 2013, s. 322, 436).

3.4. Bâğ-1 Nev

Emîr Timur'un Semerkant'ın dışında yaptırdığı bahçelerinin çoğunu gezen Clavijo, Bâğ-1 Nev'in (باغ نو), yüksek bir duvarla çevrili olduğunu, duvarların her köşesinde gösterişli kulelerin yapıldığını, bahçenin ortasında çiniler ile süslenmiş büyük bir köşk ve havuzun yer aldığını ifade ederek hükümdarın diğer bahçelerde olduğu gibi burada da elçilerle görüşüp ziyafetler verdiğini aktarır. Yezdî ise bu bahçenin her bir tarafının uzunluğu 1500 karı (750m) olarak içerisine bir köşk yapıldığını ve Bâğ-

⁴ Clausen, "karı" kelimesinin anlamının "dirsek" olduğunu ifade eder. Ancak çoğunlukla dirsek kısmından parmak uçlarına kadar olan uzaklığı belirten ölçü terimi olarak kullanıldığını söylemektedir (Clausen, 1972, s. 644-645). Kâşgarlı Mahmud, "karı" kelimesini evlenmeyi öğütleyen bir atasözünde kullanmıştır. Besim Atalay, "karı" terimini "arşın" olarak çevirmiştir. *Erngenge elig karı böz üm tikemes: "ergenin domu elli arşın bezden dikilmez veya ergene elli arşın bez don olmaz"* (Kâşgarlı Mahmud, 1985, s. 117).

ı Şimal'in güneyinde bulunduğunu söyler (Clavijo, 1993, s. 145-146; Yezdî, 2013, s. 436; Glombek, 1995, s. 138-139).

3.5. Diğer Bahçeler

Yukarıda zikredilen bahçelerin yanı sıra kaynaklarda Emîr Timur'un eşi Saray Mülk Hanım'ın ikamet ettiği Bâğ-ı Çınar (باغ چنار) zikredilebilir. Hükümdar, 1399 yılında Hindistan Seferi dönüşünde (Hâfız-ı Ebrû, 1395, s. 876; Gıyâseddin Ali-i Yezdî, 1379, s. 185) ve 1404 yılında Yedi Yıllık Seferi dönüşünde Bâğ-ı Çınar'ı ziyaret ederek birkaç gün kalmıştır (Şâmî, 1987, s. 253; Yezdî, 2013, s. 321, 435-436). Bâbü, söz konusu dönemde Bâğ-ı Nakş-i Cihân (باغ نقش جهان), adlı bir bahçenin yapıldığını, ancak kendi zamanında Bâğ-ı Nakş-i Cihân'ın tahrip olduğunu ve eski güzelliğini barındırmadığını ifade eder. Kaynaklarda Emîr Timur'un 1399 yılında Hint Seferi dönüşünde Bâğ-ı Nakş-i Cihan'a uğradığı dile getirilir (Şâmî, 1987, s. 253; Hâfız-ı Ebrû, 1395, s. 876; Bâbü, 1970, s. 71; Gıyâseddin Ali-i Yezdî, 1379, s. 185). Ayrıca 1399 yılında hükümdar tarafından ziyaret edilen Bâğ-ı Devletâbâd (باغ دولتآباد) (Hâfız-ı Ebrû, 1395, s. 875) ve 1404 yılında bir müddet kaldığı Bâğ-ı Bolend (باغ بلند), Emîr Timur döneminin bahçeleri olarak zikredilir (Şâmî 1987, s. 252; Yezdî, 2013, s. 436). Ek olarak Golombek ve Wilber, Bâğ-ı Gül ve Bâğ-ı Cihânümâ adlı bahçelerin de bu dönemde meydana getirildiğini ifade eder (Golombek-Wilber, 1988, s. 74).

SONUÇ

Emîr Timur döneminde yapılan bahçeler, Timurlularda konargöçer hayatın bir göstergesidir ve her şeyden önce hükümdar ve eşlerinin ikamet ettikleri bir yaşam alanıdır. Ancak söz konusu bahçeler salt hükümdar ve ailesine ait olmamış, başta dönemin devlet erkânı olmak üzere sıradan halk tarafından da kullanılmıştır. Zengin ve fakir ayrımı olmaksızın bahçelerin halk tarafından kullanımı eski Türklerden bu yana Türk kültüründe var olan sosyal devlet anlayışının yansımasıdır. Bu durum, Türk kültürünün devamlılığının da önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Hükümdarın yaptırdığı bahçeleri, Timurlu toplumundaki her insanın kullanabilmesi ve burada vakit geçirmesi, bahçelerin sosyal alandaki sahip olduğu yeri göstererek bu dönemde bahçelerin insanların sosyalleşme alanı olarak kullanıldığını ortaya koyar. Timurlu bahçelerinin içerisindeki meyve ağaçları, havuzlar, çinilerle süslenmiş köşkler ve görkemli çadırlar, Emîr Timur döneminin zenginliğini ve ihtişamını ortaya koymaktadır. Hükümdarın büyük seferleri sayesinde elde ettiği ganimetleri başkentine göndermesi ve sanatkârların zorunlu göçe tabi tutulması hem Semerkant'ın hem de bahçelerin gösterişli bir şekilde imarına olanak sağlayarak Semerkant âdeta bir bahçeler şehrine dönüştürülmüştür. Sonuç olarak Emîr Timur tarafından Semerkant'ta meydana getirilen bahçeler, Timurlularda bir bahçe kültürünün oluşmasına imkân sağlamış ve söz konusu kültür, Timurluların sonuna kadar zengin bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

Extended Abstract

The ancient Turkish city of Samarkand, which has a history of 2500 years, has been under the rule of many states in the historical process. The Turks, an ancient nation, were interested in gardening and Turkish gardens developed depending on the geography, climatic conditions, social and cultural conditions of the period. During the reign of Amir Timur, Samarkand was among the leading capitals of the time. In the Timurid State (1370-1507), which named after its founder Amir Timur, the rulers contributed to the socio-cultural and socio-economic development of the Timurid cities by creating social and religious structures that built the cities they dominated. Amir Timur chose Samarkand as his capital and although he spent most of his life in campaigns, he made Samarkand a center of attraction in the commercial, artistic and scientific sense of his time. In addition to building ostentatious structures such as mosques, madrasahs, palaces and tombs in Samarkand, Amir Timur also built more than one garden outside the city. The main problem of the study is the question of why the gardens were built, their usage areas and what kind of structures they contain. In this direction, it was seen that the gardens built during the reign of Amir Timur were the living spaces of the rulers and dynasty members. In the study, only the gardens built by Amir Timur in Samarkand were examined by using main sources. Later, various uses of the gardens were

mentioned and it was revealed that statesmen, ambassadors and people were also in the gardens at miscellaneous times. In addition, it was concluded that the content of the gardens created during the reign of Emîr Timur was designed in a remarkable way and that the gardens were a socialization area of the Timurid society. The layout of the Timurid gardens came from the Persian garden tradition. This tradition includes a water channel, trees and shaded paths. In the middle of the gardens there was usually a large tent and a pool. Although there was Iranian influence in the Timurid gardens, there was a developed Turkish horticultural culture in the big cities such as Samarkand and Bukhara in the Transoxania region until the reign of Amir Timur. Amir Timur also benefited from the Turkish garden culture that preceded him. The names of the gardens built by Timur in Samarkand were Bagh-i Bihisht, Bagh-i Shimal, Bagh-i Digusha, Bagh-i Naw, Bagh-i Dawlatabad, Bagh-i Chanar, Bagh-i Naqsh-i Jahan and Bagh-i Buland. The use of gardens by the people without distinction between rich and poor was an indication of the understanding of the social state that has existed in Turkish culture since the ancient Turks, which was an important example of the continuity of Turkish culture. Fruit trees, pools, pavilions decorated with tiles and magnificent tents in the Timurid gardens reveal the wealth and magnificence of the Amir Timurid period. An important feature of the gardens established during the reign of Amir Timur was designed to be as wide as possible. The gardens created by Amîr Timur and his successors, were a product of the nomadic understanding of the Timurids, and the large tents in the gardens emphasized the nomadic life. As a result, the gardens created by Amir Timur in Samarkand led to the formation of a garden culture in the Timurids, and this culture continued to exist richly until the end of the Timurids.

KAYNAKÇA

Aka, İ. (2005). "Emir Timur ve imar faaliyetleri", *Makaleler I*, S. Yalçın, Ş. Gedikli (Haz.). Ankara: Berikan Yayınları, 9-12.

Aka, İ. (2005). "Timur sadece bir asker mi idi?", *Makaleler II*, S. Yalçın, Ş. Gedikli (Haz.). Ankara: Berikan 113-130.

Alâeddin Atâ Melik Cüveynî. (2013). *Tarih-i cihan güşa*. Mürsel Öztürk (Çev.). Ankara: TTK

Alan, H. (2006). "Timurlularda hükümdar ve ailesi", *Tarih Boyunca Saray Hayatı ve Teşkilatı: Bildiriler (23 Mayıs 2005)*, İstanbul: Globus Dünya 63-77.

Alyılmaz, C. (2002). "Eski Türk şehirleri ve semerkant", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.IX/XX, 303-311.

Aslanapa, O. (1964). "Kayseri'de Keykubadiye köşkleri kazısı", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIII-I, 19-40.

Aydınlı, O. (2011). *Semerkant tarihi (fethinden Sâmâniler'in yıkılışına kadar 93-389/711-999)*. İstanbul: İsam.

Barthold, W. (2020). *Moğol istilâsı devrinde Türkistan*. Seniha Sami Morali (Çev.). Gülnar Kara (Haz.). Ankara: TTK.

Barthold, W. (2020). *Türkistan medeniyet tarihinde sulama kültürü*. S. Erşahin- T. Abylov (Çev.). Ankara: Akçağ.

Beksaç, E. (2010). Şâh-ı Zinde. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. XXXVIII, 267-259.

Bosworth, C. E. (1986). *Mâ Warā' al-nahr. EP*. C.V, 852-859.

Bunbury, E. (1987). *A history of ancient geography*. London: Cambridge University.

Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon.

Timurlularda Bahçe Kültürü: Semerkant Örneği (1370-1405)

Çayırdag, M. (2004). "Kayseri'de Selçuklu sarayları ve köşkleri", *Vakıflar Dergisi*, XXVIII, 237-264.

Çeşmeli, İ. (2002). "Semerkand şehrinin antik dönemden 19. yüzyıla kadar olan fiziksel gelişimi", *İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Yıllığı*, XV, 57-90.

Çin kaynaklarında Türkler: Han hanedanı tarihi Hsiung-nu monografisi. (2015). Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun (Çev.). Ankara: TTK.

Çin kaynaklarında Türkler: Han hanedanı tarihinde batı bölgeleri. (2012). Ayşe Onat (Çev.). Ankara: TTK.

Dale, S. F. (1998). "The legacy of the Timurids", *Journal of the Royal Asiatic Society(III)*, C.VIII/I, 43-58.

Darling, L. T. (2007). "The renaissance and the Middle East", *A Companion to the Worlds of the Renaissance*, Guido Ruggiero (Ed.). USA: Blackwell, 55-69.

Dursun, G. C. (2015). *Harizmşahlar devleti'nde ilmi hayat (1097-1231)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî. (2013). *Târîh-i Buhârâ*. Erkan Göksu (Çev.). Ankara: TTK.

Ebû'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî. (2019). *Târîh-i Beyhakî*. Necati Lugal (Çev.). Hicabi Kırılgaç (Haz.) Ankara: TTK.

Esin, E. (1968). "Orduğ: Başlangıçtan Selçuklulara kadar Türk hakan şehri", *Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.VI/X-XI, 135-215.

Evyapan, G. (1991). Bahçe. *TDV İslâm Ansiklopedisi* C.IV, 477-481.

Gıyâseddin Ali-i Yezdî. (1379 h.ş.). *Sââdetnâme ya ruznâme-i gazavât-ı Hindustan*. İrec Afşar (Yay.). Tahran: Miras-ı Mektub.

Golden, P. B. (2011). *Central asia in world history*. Oxford. Oxford University.

Golombek, L. (1995). "The gardens of Timur: New perspectives", *Muqarnas*, XII, 137-147.

Golombek, L.- Wilber, D. (1998). *The Timurid architecture of Iran and Turan*. Princeton: Princeton University.

Gregory Abûl-Farac (Bar Hebraeus). (1987). *Abû'l-Farac Tarihi*. C.II, Ömer Rıza Doğrul (Çev.). Ankara: TTK.

Gronke, M. (1992). "The Persian court between palace and tent: From Timur to 'Abbas I", *Timurid Art and Culture: Iran and Central Asia in the Fifteenth Century*, Lisa Golombek and Maria Subtelney (Ed.). Leiden: Brill, 18-22.

Hâfız-ı Ebrû. (1395 h.ş.). *Zübdetü't- Tevârih-i Baysungurî*. C. II, Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî (Yay.). Tahran: İntişarat-ı Esatir.

İbn Bîbî. (1996). *El-Evamirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçukname)*. C.I, Mürsel Öztürk (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı.

İbni Arabşah. (2012). *Acâibu'l Makdûr*. Ahsen Batur (Çev.). İstanbul: Selenge.

İzgi, Ö. (1989). *Çin elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur seyahatnamesi*. Ankara: TTK.

Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklular*. İstanbul: Milli Eğitim.

Kafesoğlu, İ. (1984). *Harezşahlar devleti tarihi (485-618/1092-1221)*. Ankara: TTK.

Kâşgarlı Mahmud. (1985). *Divanü Lûgati't Türk*. Besim Atalay (Çev.). C. I, III. Ankara: TDK.

Kayhan, H. (2016). "Karahanlılarda şehirler ve şehircilik", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk I*, Osman Köse (Ed.). Samsun: Canik Belediyesi, 37-49.

Kim, T. S. (2018). "The Renaissance revisited: from a silk road perspective", *Acta Via Serica*, C.III/I, 11-25.

Koçak, M. E. (2020). *Siyasi ve sosyal hayatta etkin bir güç: Timurlu hanedan kadınları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Köksal, O. (2022). "XV-XVI. Yüzyıllarda aşağı Türkistan ve Hindistan'da Timurlu-Babürlü bağ, bahçe ve mesire kültürü", *Geçmişten Günümüze Türkiye-Hindistan İlişkileri Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler*, Y. Pustu, Uğur Cenk Deniz İ., A. Yürükçü (Haz.). Ankara: TTK, 101-125.

Marefat, R. (1992). "The heavenly city of Samarkand", *The Wilson Quarterly* C.XVI/ III, 33-38.

Mau-Tsai, L. (2019). *Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri*. Ersel Kayaoğlu, Deniz Banoğlu (Çev.). İstanbul: Selenge.

Merçil, E. (1989). *Gazneliler Tarihi*. Ankara: TTK.

Metin, T. (2020). *Selçuklu çağında yaşamak (Ortaçağda Türk şehri)*. İstanbul: Kronik Kitap.

Minorsky, V. (1948). "Tamīm ibn Baḥr's journey to the Uyghurs", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, 12/2, 1948, 275-305.

O'Kane, B. (1993). "From tents to pavilions: Royal mobility and persian palace design", *Ars Orientalis*, C. XXIII, 249-248.

Paskaleva, E. (2012). "The Bibi Khanum mosque in Samarqand: Its Mongol and Timurid architecture", *The Silk Road*, C.X, 2012, 81-98.

Redford, S. (2006). "Selçuklu sarayları, bahçeleri ve kırsal ortam". *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat)*, Ali Uzay Peker (Çev.). C. II, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 291-303.

Roux, J.P. (2018). *Babur (Büyük Moğolların tarihi)*. Lale Arslan Özcan (Çev.). İstanbul: Dergâh

Ruy Gonzâles de Clavijo. (1993). *Anadolu orta asya ve Timur*. Ömer Rıza Doğrul (Çev.). İstanbul: Ses.

Schaeder, H. H.- Bosworth, C. E. (1995). *Samarkand. EP. C. VIII*, 1031-1034.

Schiltberger, Johannes. (1997). *Türkler ve Tatarlar arasında (1394-1427)*. Turgut Akpınar (Çev.). İstanbul: İletişim

Strange, G. L. (2010). *The lands of the eastern caliphate: Mesopotamia, persia and central asia from the Moslem conquest to the time of Timur*. New York: Cosimo Classics.

Subtenly, M. E. (2007). *Timurids in transition (Turko-Persian politics and acculturation in medieval Iran)*. Leiden- Boston: Brill.

Şahin, M. (2013). *Orta Çağda Herât bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Şâmî, Nizâmüddin. (1987). *Zafernâme*. Necati Lugal (Çev.). Ankara: TTK.

Şeşen, R. (2001). *İslâm coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*. Ankara: TTK.

Taşagıl, A. (2020). *Uygurlar (840'tan Önce)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Timurlularda Bahçe Kültürü: Semerkant Örneği (1370-1405)

- Tazebay, İ.– Akpınar, N. (2010). “Türk kültüründe bahçe”, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. LIV, 243-253.
- Tombuloğlu, T. (2020). Timurlu Devleti’nde yaylak kışlak anlayışı, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C.III/II, 459-468.
- Turan, O. (2009). *Türk cihân hâkimiyeti mefkûresi tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1966). Eski Türklerde bahçe san’atı ve Türk bahçeleri”, *Türk Kültürü*, C.IV/XLIII, 1966, 620-628.
- Wilber, D. N. (1979). The timurid court: life in gardens and tents, *Iran*, XVII, 1979, 127-133.
- Woods, J. E. (1990). *The Timurid dynasty*. Bloomington: Indiana University.
- Yakubovskiy, A. (2018). *Timur ve Timurîler zamanında Semerkand*, Sabur Rasol, İlyas Kemaloğlu, (Çev.- Haz.). Ankara: TTK.
- Yazıcı, N. (1992). *İlk Türk İslâm devletleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Yezdî, Şerefeddin Ali. (2013). *Zafernâme*. D. Ahsen Batur (Çev.). İstanbul: Selenge.
- Yörükân, Y. Z. (2013). *Ortaçağ Müslüman coğrafyacılarından seçmeler (Türklerin yaşadığı ve Türkler’e komşu olan bölgeler)*, M. Şeker, A. Ertuğrul, S. Özkaya, T. Koçyiğit (Haz.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yüksel, M.Ş. (2009). *Timurlularda din ve devlet ilişkisi*. Ankara: TTK.
- Yüksel, M.Ş. (2015). Arap kaynaklarına göre Timur ve din, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII, 239-258.
- Yüksel, M.Ş. (2017). “Ortaçağlarda beyin göçü ve etkileri: Timurlular örneği”, *OTAM*, XLI, 283-302.
- Zahîrüddîn Muhammed Bâbü. (1970). *Baburnâme, (Babur’un hatıratı)*, C. I, Reşit Rahmeti Arat (Çev.). İstanbul: Milli Eğitim.

 SUITDER SÖD İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ Sakarya University Journal of Humanities and Social Sciences	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.